

ЛОГІКО-ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ТА ПРИНЦИПИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано гносеологічний підхід як інструмент пошуку науково-педагогічного знання і вдосконалення навчально-виховної діяльності. На основі аналізу категорій «підхід», «методологічний підхід» з урахуванням теоретичних положень філософської та педагогічної антропології виявлено специфіку використання цього підходу в педагогіці. На основі логіко-гносеологічного підходу проаналізовано та визначено наявні педагогічні знання про виховання з урахуванням його характеристик та визначено суттєві зв'язки елементів знання. Реалізація гносеологічної функції в педагогічному дослідженні дозволяє обрати теоретико-методологічні підстави дослідження. Дослідник звертається на філософському рівні методології до філософії існування – екзистенціалізму, де головним об'єктом пізнання є внутрішній світ людини: проблема свободи волі й відповідальності, проблема пошуку суті буття самою людиною; особистого вибору, ідея руху людини від простого буття до самобуття, до екзистенції, до філософії культури як моменту безпосереднього буття людини; ідеї філософської герменевтики про сутність розуміння та інтерпретації як методів осягнення людського буття.

Ключові слова: гносеологічна функція, дослідження, знання, людина, педагогічні явища, підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В останні роки значна кількість педагогів-дослідників і практиків освіти звертається до гносеологічного підходу як інструменту пошуку науково-педагогічного знання і вдосконалення навчально-виховної діяльності. Водночас ефективність таких звернень часто залишається невисокою, що, як показує наш аналіз і висновки дослідників (Б. М. Бім-Бад, Г. М. Коджаспирова, В. І. Максакова), пояснюється недостатнім розумінням можливостей гносеологічного підходу в педагогіці та неповною їх реалізацією в педагогічній науці та практиці освіти. Стаття присвячена обґрунтуванню аспектів гносеологічного підходу в педагогіці. На основі аналізу категорій «підхід», «методологічний підхід» з урахуванням теоретичних положень філософської та педагогічної антропології ми вважаємо можливим виявити специфіку використання цього підходу в педагогіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Наше звернення до робіт І. В. Блауберга, Є. Г. Юдіна, В. С. Бобришова [2, с. 74; 2, с. 45] дозволило зробити висновок про те, що «підхід» у педагогіці трактується як точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення, а також як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження. В історії педагогіки підхід задає модель авторського бачення, розуміння та інтерпретації явищ, фактів і подій, визначаючи погляд на логіку і етапи розвитку історико-педагогічного процесу, регламентує відбір та інтерпретацію фактологічного матеріалу, закладаючи аксіологічні параметри оцінки досліджуваних фактів і явищ.

Формулювання мети статті (постановка завдання). На основі логіко-гносеологічного підходу проаналізувати наявні педагогічні знання про виховання з урахуванням його характеристик та визначити суттєві зв'язки елементів знання – така мета публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукової літератури засвідчив, що гносеологічна функція (від грец. *Gnosis* – знання, *logos* – вчення) антропологічного підходу в найзагальнішому розумінні має на меті пізнання навколишньої дійсності. У сучасній педагогічній теорії ця функція є провідною і визначає вибір методів дослідження та діяльності. Будь-яке пізнання позначене власною логікою, і, обираючи її, дослідник свідомо чи неусвідомлено проходить шлях пізнання від відчуття до виявлення закономірностей.

Реалізуючи гносеологічну функцію в педагогічному дослідженні, дослідник робить вибір теоретико-методологічних основ дослідження. У цьому випадку гносеологія бере початок у філософії. Ураховуючи, що предметом педагогіки є людина, цілі, шляхи, способи і умови організації її розвитку, педагогіка як галузь гуманітарного знання і сфера соціальної практики не могла існувати поза гносеологічним аспектом інтерпретації основних педагогічних понять. У нашому випадку це гуманітарна парадигма, вона досліджує власне людське у людині, її суб'єктивний світ, духовний світ, особистісні цінності й сенс життя. Тому дослідник звертається на філософському рівні методології до філософії існування – екзистенціалізму, де головним об'єктом пізнання є внутрішній світ людини: проблема свободи волі й відповідальності людини (Ж.-П. Сартр), проблема пошуку сутності буття самою людиною (Н. Аббаньяно); особистого вибору (М. Хайдеггер), ідея руху людини від простого голого буття до самобуття, до екзистенції (К. Ясперс), до філософії культури як моменту безпосереднього буття людини (Й. Хейзінга); ідеї філософської герменевтики (В. Дільтей, Х.-Г. Гадамер, Ф. Шлейєрмахер) про сутність розуміння та інтерпретації як методів осягнення людського буття. На загальнонауковому рівні гносеологічний аспект є системоутворювальним у комплексі методологічних підходів (гуманітарно-цілісного, системного), обумовлюючи їх несуперечливість, оскільки, дотримуючись заданої парадигми, дослідник звертається до адекватних їй методологічних підходів. У практиці освіти гносеологічна функція спрямована на цілісне бачення об'єкта дослідження, переводячи концептуальні положення науки в педагогічну теорію і далі – в практику освіти.

У ході наукового пошуку встановлено, що на необхідності врахування гносеологічного підходу у вихованні наполягав видатний педагог А. С. Макаренко. Являє інтерес його твердження про те, що окреме історико-культурне ціле визначає буття всіх складових, у тому числі й виховання. Ціннісно-гносеологічними константами виховання є соціокультурні принципи організації школи. Для А. С. Макаренка такими відповідно стали співвідношення загальних цілей виховання із завданнями соціалістичного суспільства (аксіота антропологічний аспекти) [1, с. 106]; організація педагогічної установи як соціалістичного господарства (онтологічний аспект) [1, с. 122, с. 184], послідовна орієнтація його на «передавання» своїх вихованців в інші, відповідні їхньому віку сфери буття соціального суспільства (онтологічний аспект), визначення у ролі головного предмета педагогічної уваги в школі дитячого колективу (психологічний аспект) [1, с. 210]; бачення вихователя як живого виразника соціалістичних цінностей, який «вміє втрутитися в рух характеру» вихованця

(контекст наведеного вище уривка з праць ученого [1, с. 120]).

Необхідно зазначити, що філософсько-педагогічна концепція А. С. Макаренка – це його творче кредо як класика педагогіки, теорія і практика виховання всесвітньо відомого письменника, драматурга, літературного критика. Багатовимірність поняття «концепція» передбачає розгляд його методологічних, теоретичних і методичних аспектів. Методологічною основою теоретико-педагогічної спадщини А. С. Макаренка є широкі наукові знання, які забезпечили йому відповідь на питання, як і яким способом діяти, щоб по-новому формувати нову людину. При цьому він був твердо переконаним, що методологічні знання з педагогіки – це не догма, не правила на всі випадки життя, вони наповнюються і розвиваються. Під методологічними основами розуміємо сукупність принципів і підходів педагога до організації теоретичної та практичної діяльності. У цій діяльності, як показує дослідження, А. С. Макаренко застосовував гносеологічний, соціологічний та аксіологічний підходи до аналізу педагогічних явищ.

Гносеологічний підхід до дослідження педагогічних явищ, окрім відповіді на запитання, що саме здійснюється в процесі виховання особистості, може розкрити і сам механізм, тобто, як саме це робиться. Однак це вже сфера психології. Тому А. С. Макаренко, вказуючи на основні проблеми педагогіки, зазначав, що психологія повинна стати продовженням педагогіки в процесі реалізації педагогічного закону [4, с. 11]. Гносеологічний підхід, який використовував А. С. Макаренко, допоміг виявити не тільки те, що і як відбувається в процесі виховання особистості, але і за допомогою яких саме засобів і методів. Гносеологічний підхід (теоретико-пізнавальний) допоміг педагогу шляхом аналізу педагогічних фактів усвідомити, наскільки адекватні результати виховання позначеним цілям, що є критерій цієї адекватності тощо. Відповіді на ці питання слугують науково-теоретичним матеріалом для організації та коригування практичної діяльності.

Сукупність прийомів і способів гносеологічного дослідження особистості та її виховання дала можливість педагогу усвідомити, що відбувається в процесі виховання особистості. Так, аналізуючи «педагогічні факти» поведінки дітей, які надходили в колонію і комуни, А. С. Макаренко з'ясував значення їх соціально-морального досвіду за соціально нездорової мотивації вчинків. Нездорову мотивацію вчинків А. С. Макаренко пов'язував з особливо тонкою чутливістю саме в галузі відносин морального характеру. Зовнішнім проявом цієї чутливості, на думку педагога, є іноді дуже своєрідна, але по-своєму сильна система логічних побудов, яка для досвідченої людини «завжди уявляється просто нахабством» [6, с. 18]. Зовнішніми фактами, характерними для нових колоністів, були неосвіченість і напівосвіченість, невміння вважати, відсутність розуміння цінності навчання, впевненість, що «робота дурнів любить» і що «на наш вік дурнів вистачить» [6, с. 18].

Оскільки антропологічний підхід нами розглядається з позиції гуманітарної парадигми, сутність його виражається в реалізації цих функцій. Саме гуманітарна методологія, на думку С. А. Гончарова [4, с. 8], що визначає ставлення людини до світу, розуміння його сенсу і свого місця в смислому просторі культури, може дати той інструментарій (механізми і практики), здатний забезпечити людині плідну самоактуалізацію і самореалізацію. Крім того, гносеологічний підхід особливо актуальний у гуманітарній парадигмі не лише освіти, а й науки в цілому з огляду на те, що гуманітарне пізнання орієнтоване на індивідуальність, звернене до духовного світу людини, до його особистісних

цінностей і сенсів життя.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, провідна функція антропологічного підходу в педагогіці гносеологічна, бо саме вона відображає загальний світогляд до змісту педагогічного знання. На основі конкретизації провідної гносеологічної функції антропологічного підходу доходимо висновку, що представлений підхід – це цілісна система ідей, орієнтованих на людину як предмет пізнання, що виконує гносеологічну, прогностичну і нормативно-праксіологічну функції, реалізовані на концептуально-теоретичному та процесуально-діяльнісному рівнях методологічного підходу в педагогічному дослідженні.

Література

1. Беляев В. И. Педагогика А. С. Макаренко : традиции и новаторство / В. И. Беляев. – М. : Издательство МНЭПУ, 2000. – 224 с.
2. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 274 с.
3. Ващенко Т. Г. Методологічні підходи А. С. Макаренка до дослідження педагогічних явищ / Т. Г. Ващенко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 25 – 29.
4. Заявление в Центральный институт организаторов народного просвещения / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – С. 8 – 11. – (Пед. соч.: в 8 т. / А.С. Макаренко; Т. 1.).
5. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – С. 12 – 13. – (Пед. соч.: в 8 т. / А. С. Макаренко; Т. 1.)
6. Макаренко А. С. Опыт образовательной работы в Полтавской трудовой колонии им. М. Горького / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – С. 18 – 24. – (Пед. соч.: в 8 т. / А. С. Макаренко; Т. 1.)

И. А. Колесник

ЛОГИКО-ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ВОСПИТАНИИ И ПРИНЦИПЫ ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ

В статье проанализирован гносеологический подход как инструмент поиска научно-педагогического знания и совершенствования учебно-воспитательной деятельности. На основе анализа категорий «подход», «методологический подход» с учетом теоретических положений философской и педагогической антропологии выявлена специфика использования данного подхода в педагогике. Цель статьи – на основе логико-гносеологического подхода проанализировать имеющиеся педагогические знания о воспитании с учетом его характеристик и определить существенные связи элементов знания. Реализация гносеологической функции в педагогическом исследовании позволяет выбрать теоретико-методологические основания исследования. Исследователь обращается на философском уровне методологии к философии существования – экзистенциализма, где главным объектом познания является внутренний мир человека: проблема свободы воли и ответственности человека, проблема поиска сути бытия самим человеком; личного выбора, идея движения человека от простого бытия к самобытию, к экзистенции, к философии культуры как момента непосредственного бытия человека; идеи философской

герменевтики о сущности понимания и интерпретации как методов постижения человеческого бытия.

Ключевые слова: гносеологическая функция, исследования, знания, человек, педагогические явления, подход.

I. Kolesnyk

LOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL APPROACH IN EDUCATION AND PRINCIPLES OF ITS IMPLEMENTATION

The article analyzes the epistemological approach as a tool for searching the scientific and pedagogical knowledge and improving teaching and educational activities. On the basis of analyzing the categories of "approach", "methodological approach" taking into account the theoretical propositions of philosophical and pedagogical anthropology the peculiarities of this approach to pedagogy are defined. The aim of the article is to analyze existing pedagogical knowledge about education on the basis of logical and epistemological approach, taking into account its characteristics and to determine the essential elements of the communication of knowledge. Implementing the epistemological function in educational research allows selecting the theoretical and methodological bases of research.

In recent years, a significant number of teachers, researchers and practitioners are applying epistemological approach to education as instrumental search of scientific and pedagogical knowledge and improving educational activities. At the same time, the effectiveness of such applications often remains low. This is caused by a lack of understanding of opportunities of epistemological approach to pedagogy and part of their implementation in pedagogical science and practice of education. The article is devoted to substantiation aspects of epistemological approach to pedagogy. On the basis of the categories of "approach", "methodological approach" with the theoretical positions of philosophical and pedagogical anthropology we consider it possible to reveal the peculiarities of using this approach in teaching.

Leading function of anthropological approach to pedagogy, the epistemological one, as it reflects the same overall outlook for the content pedagogical knowledge, based on the specification of the leading epistemological function of anthropological approach, we come to understanding that the presented approach is a holistic system of ideas focused on the person as an object of knowledge, performing epistemological, predictive and normative praxeological functions implemented on theoretical and conceptual and procedural activity-level of methodological approach to pedagogical research.

Keywords: epistemological function, research, knowledge, person, pedagogical phenomena, approach.